

**totta
ja
tarua**

SKS
Helsinki
1983

ISBN 951-717-304-0

Tampereen Kirjapaino Oy
Tamprint
Tampere 1983

METSÄNHALTIOISTA

Entisaikojen suomalainen eli omavaraisena lähellä luontoa ympärillään mittamattoman laajat ja outoina ehkä pelottavatkin metsät. Tieto niiden salaisuuksista ja hyväksikäytön mahdollisuuksista siirtyi vanhempien opettamina nuoremmille sukupolville. Ei ole pitkäkään aika siitä, kun maaseudun tuvissa iltakaudet veisteltiin rekiä ja kärrynpyöriä ja kuunneltiin tarinoita metsänhaltioista.

Ja metsänhaltioista myös tämän kirjan Kansanrunousarkistosta valitut, jonkin verran muokatut, korjaillut ja yhdistellyt tarinat kertovat. Monet marjastajat, metsästäjät, paimenet, puunhakkaajat ja muut metsissä liikuskelijat saattoivat kohdata näitä salaperäisiä olentoja retkillään. Länsi-Suomessa uskottiin varsinkin nuotiotulen houkuttelevan metsänhaltian näyttäytymään. Tämä metsänpiika, metsänneito tai metsänneitsyt kuvattiin edestä kauniiksi, mutta selkäpuoli sillä oli kuin puun naavainen kuori, ontto kaukalo tai risukasa. Metsässä asuvaa, melkein aina yksikseen liikkuvaa haltiaa kutsuttiin paikoin myös Tapioksi, metsäläiseksi, metsähiseksi, metsänemäksi ja metsänisännäksi.

Kuten metsänhaltian roolit ja nimitykset, myös sen ulkonäkö vaihteli alueittain. Metsänhaltia saattoi ilmestyä vanhan ukon, nuoren tytön tai eläimenkin hahmossa, mutta aina sen muodosta ei saanut selvää ollenkaan. Ja osasi se pysyä näkymättömänäkin, kerrotaan. Metsänhaltian läsnäolon tiesi vaikkapa puiden huminasta, oksien paukkeesta tai kummallisesta ääntelystä, ellei se rohjennut puhua ihmisten kielellä.

Aina ei tiedetty, miksi metsänhaltia eksytti ihmisiä ja eläimiä tai teki muuta outoa. Usein oli kuitenkin metsänhaltian vihastumiseen selvä syy. Se ei katsellut suopeasti metsärauhan häiritsijöitä, pyhäisin metsästelijöitä tai oksien katkojia. Näille voi tulla metsästä äkkilähtö. Metsänhaltia saattoi myös varoittaa vaaroista, näyttää ystävilleen parhaat marjapaikat, antaa metsästysonnea tai auttaa metsään eksyneen ihmisen tai lehmän kotiin, varsinkin kun tiesi oikeat taikakonstit.

LEHMÄ JA TUPAKKAPUSSI

Vanhan kansan aikana uskottiin, että metsänhaltia voi joskus tehdä kiusaa, jos joku on saanut sen vihoihin. Silloin saattoi metsänhaltia laittaa lehmän tai muun laitumella olevan eläimen metsän peittoon. Sitä ei voinut löytää pieneltä ja aidatultakaan alueelta vaikka olisi etsimällä etsinyt. Metsänhaltia muutti eläimen kiveksi, mättääksi tai joksikin muuksi esineeksi, jota ei eläimeksi tuntenut vaikka vieressä seisoi.

Kerran oli erästä talosta hävinnyt lehmä metsään, eikä sitä löydetty vaikka koko kylän väellä etsittiin. Isäntäkin lähti myöhään iltasella hakemaan lehmäänsä ja katseli kaikki pimennot ja pohjukat. Väsyksiin asti hän käveli ristiin rastiin hakaa, jossa lehmä oli kadonnut, mutta mistään sitä ei vielä kukaan löytynyt eikä jälkeäkään näkynyt. Uupuneena istahti isäntä isolle kivelle ja ajatteli tupakoituaan ja vähän levähdettyään lähteä kotiin, kun lehmä ei varmaan heti kuitenkaan löytyisi. Siinä ihmetellessään pani hän kessun piippuunsa ja ripusti tupakkapussin kuivaan katajanoksaan. Vielä lähtiessään kopisteli hän porot piipustaan kiven päälle.

Kun isäntä tuli sitten kotiin, hän muisti, että tupakkapussi oli unohtunut katajanoksaan kiven viereen. Enää hän ei kuitenkaan lähtenyt metsään vaan ajatteli, että kerkiäähän sen huomennakin hakea.

Mutta sinä iltana tulikin lehmä kotiin. Isännän tupakkapussi riippui sen sarvissa ja selästä löytyi vielä piipun poroja. Kivi, jonka päällä isäntä oli istunut, olikin ollut lehmä ja katajanoksa sen sarvi.

POIS LEHMÄ METSÄNPEITOSTA

Kesän kuluessa sattuu usein, että metsänhaltia panee jonkun karjasta metsänpeittoon, eikä siinä auta etsiminenkään. Vaikka kulkisi aivan eläimen ohitse sitä ei näe, sillä niin se on lumottu. Ja silloin täytyy hakea taioista apua:

Etsitään kadonneen eläimen viimeinen jälki sieltä, missä se näkyy pehmeässä maassa. Puodista ostetulla käntöveitsellä, jonka terästä löytyy kolmella jaollinen luku, nostetaan jälki varovasti ylös ja käännetään se kotiin päin. Läheltä etsitään kivi, jonka kahden puolen kasvaa puu, ja sidotaan niiden latvat yhteen punonnaisella. Sitten astuu eläimen etsijä kivelle, ottaa taskustaan vihkimäsormuksen ja raapii siitä veitsellä sanoen:

Hyvä emäntä, metsän emäntä,
metsän taitava Tapio.
Käske sarvikas kotihin.
Jos et anna minun ommain,
niin en anna sinun ommais.
Vaan jos annat minun ommain,
niin ma annan sinun ommais.
Annan kullat kullistani,
hopeistani hyvät hopeat.
Ja ennen iltaa on eläin kotona.

Metsän peitosta voidaan eläin päästää toisellakin tavalla: Pannaan puhtaat vaatteet päälle ja kenellekään virkkamatta mennään karjan laitumien perille. Siellä isketään elävän puun pakkulaan eli pahkaan tuli, ja pakkula pannaan vanhan kannon nenään. Kannon juuren alta kutsutaan kolme kertaa nimeltä metsän peitossa olevaa eläintä. Sitten vielä otetaan kannon juuren alta multaa ja tuodaan sitä taakse katsomatta kateissa olevan eläimen parteen.

KRANNIN METSÄNHALTIA

Kerran lauantai-iltana oli kaksi miestä hakkaamassa puita Krannin metsässä Marttilan pitäjässä. Silloin huomasivat miehet kauniin, nuoren ja valkoisen verevän naisen juoksevan metsässä puiden välissä. Tätä rupesivat miehet ihmettelemään ja katselivat pitkään sinne päin, minne hän oli mennyt. Kun miehet siinä seisoivat ja katselivat, niin jopa taas sama nainen juoksi kuin tuuli vähän matkan päästä heidän ohitsensa. Mutta nyt miehet näkivät, ettei naisella ollutkaan selkäpuolta, vaan se oli kuin vanhan kuusen sammaloitunut kylki ja ääni kuin huuhkaimella sen kirkuessa:

- Vistaa, vistaa, vistaa!

Nytkös miehet pelästyivät ja siunaillen lähtivät metsästä kotiinsa ja uskoivat haltian heitä uhkailleen, koska tekivät lauantai-iltana töitä.

Se oli Krannin metsänhaltia, josta vieläkin puhutaan.

SYDENPOLTTAJAT

Eraanä pimeänä syysiltana istui kaksi sydenpolttajaa odottelemassa hiilen eli syden valmistumista, ja siinä aikansa kuluksi tarinoivat. Yht'äkkiä toinen huomasi, kuinka etäämmällä tanssi ihana metsänneito puun latvalta puun latvalle. Kummatkin katselivat juhmallisina näkyolentoa, jonka ihmeellistä pukua tuuli lehytteli. Nuorempi sydenpolttaja ei malttanut ääneti ihailla metsänneidon sulosta tanssia vaan huutaa huikkasi:

- Tuleppa tänne, että saamme katsoa sinua lähempääkin.

Metsänneito hyppi latva latvalta lähemmäksi ja viimein kevyesti nuotiolle. Vanhempikin mies ihaili tulen loimussa olennon jumalallista kauneutta ja puvun koreutta.

Mutta sitten kävi nuorempi miehistä puhumaan:

- Kovin olet ihana ja kaunis etupuolelta, mutta millainen lienet selkäpuolelta?

Silloin metsänneito kääntyi ympäri, ja miehet näkivät kauhukseen, että neidon selkä oli ontto. Samassa sammui nuotio ja ilmestys katosi. Vanhempi mies oli kovasti harmissaan ja torui nuorempaa:

- Sinä et osannut ihailla kauneutta vaan typerillä sanoilla karkoitit metsänneidon pois.

IHMEELLINEN VIIKATE

Hovin torppari teki päivätöitään hoviin, jossa työvouti käski hänet niittämään heinää. Kun torppari niitti, kulki vouti hänen perässään ja hoki:

- Kyynära ja laaki, kyynära ja laaki.

Illalla torppari oli hyvin väsynyt, mutta aamulla hänen taas oli tultava jatkamaan työtään.

Kun torppari oli menossa kotiin, tuli metsätiellä vastaan metsänhaltia, joka ihmetteli hänen väsymystään. Torppari valitteli haltialle voudin tappavan hänet työllä. Silloin sanoi haltia torpparille:

- Minä varustan sinulle tähän paikkaan tien viereen viikatteen. Ota se aamulla työhön mennessäsi mukaan. Mutta sen terää et saa katsoa, eikä sitä tarvitse teroittaa. Ja kun vouti kulkee huutaen perässäsi, vastaa hänelle samalla: Heitto ja kuperkeikka.

Kun torppari kävi taas aamulla niittämään haltialta saamallaan viikatteella, alkoi vouti taas kulkea hänen perässään ja hokea:

- Kyynära ja laaki, kyynära ja laaki.

Nyt vastasi torppari voudille:

- Heitto ja kuperkeikka.

Tästä suuttui vouti tavattomasti ja kiirehti torpparia vieläkin enemmän. Torppari vain niitti haltialta saamallaan viikatteella ja se leikkasi heinää kuin itsestään eikä sitä kertaakaan tarvinnut teroittaa.

Voudin taaskin sanoessa torpparille:

- Kyynära ja laaki, kyynära ja laaki, vastasi torppari:

- Heitto ja kuperkeikka.

Ja silloin heitti vouti nääntymykseen asti kuperkeikkaa ja kuoli äkkiä samalle paikalle, vaan torppari ei vieläkaan tuntenut väsymystä. Ja nyt, kun hän oli vapaa voudin kiristyksestä, katsoi hän ensi kertaa viikatteensa terää. Ihmeekseen huomasi hän, että viikatteen teränä oli vain kierretty vitsa, eikä sillä voinut niittää sen enempää.

PARAS SIKKA PALKAKSI

Pekkalan kartanon torpan pojat olivat eräänä syksynä rankametsässä. Sinne he olivat tehneet tervaksista tulen, jonka syömään lähtiessään jättivät palamaan. Takaisin tultuaan huomasivat he tulen loisteessa metsänneidon lämmittelemässä silkkisessä hameessaan. Hän oli niin lähellä tulta, että liekit jo leimusivat hänen liepeissään. Eräs pojista näki tämän ja varoitti:

- Pyydän huomauttaa, että neidon vaatteissa on tuli.

Neito sammutti nopeasti valkean vaatteistaan ja sanoi sitten hyvillään.

- Kiitos paljon sanomastanne, palkaksi saat siitä parhaan sikani.

Illalla kun joukko palasi kotiin, tuli tiellä vastaan suuri karhu. Pojalla, joka metsänneitoa oli puhutellut, sattui olemaan pyssy mukana, ja sillä ampui hän karhun. Täten sai hän neidon lupaaman sian palkakseen.

METSÄNPIIAN LAHJAT

Talon entinen isäntä meni eräänä iltayönä metsälle. Koska oli jo hämärä, teki hän metsään valkean, jonka ääressä rupesi syömään ja odottelemaan aamun sarastusta. Mutta silloin ilmestyi nuotion toiselle puolelle kaunis nuori neitonen ohuessa harsovaatteessa lämmittelemään ja katsoi nälkäisen näköisenä miehen suuntaan. Hän antoikin metsänpiialle vähän syömistä, jonka se makeasti söi ja virkkoi sitten:

- Sinä olet hyvä mies, aamulla panen parhaan härkäni tulemaan tykösi.

Mies laittautui maata kun sai syödyksi, ja metsänpiikakin viipyi yön ajan valkean toisella puolen.

Kun mies heräsi nousevan aamuaurion aikaan, oli neito jo hävinnyt. Noustuaan ylös ja aikoessaan lähteä metsään kuulostelevaan, huomasi hän takanaan suuren hirven. Ensin hän pelästyi, mutta muisti siinä samassa metsänpiian puheet. Pyssyn avulla saikin mies saaliiksi kelpo otuksen.

Eräs toinen mies meni myös metsälle, teki valkean ja nukkui sen vierelle. Kun hän heräsi, makasi valkean toisella puolella vaimoihminen, jota mies vihaisesti katsoi ja kirosi. Silloin rupesi sen nokka venymään valkean paisteessa ja venyi venymistään niinkuin pikipalanen. Mies vielä otti kekäleen valkeasta ja mälläsi sen siihen nokkaan. Metsänpiika nousi silloin seisomaan ja sanoi:

- Älä huoli yhtään, kyllä minä lähetän sinulle parhaan koirani yösjän edestä.

Aamulla, kun mies lähti metsälle, tuli kohta suuri karhu vastaan. Mies koetti ampua, mutta ei saanut pyssyään laukeamaan vaikka kuinka yritti. Karhu ajoi miestä takaa niin että hän tuskin hengissä kotiin pääsi.

NOUSE YLÖS, ETTÄ VANHUS PÄÄSEE MAATA!

Mies oli kerran keväällä peräkankaalla metsojen kosintamenojen aikaan, jota myös metson soitimeksi kutsuttiin. Paikka oli kuuluisa lintujen paljoudesta ja maiden hyvydestä metsästäjälle. Kun oli niin kylmä, etteivät metsotkaan laulaneet, teki mies maassa olevista puista tulen suuren ja ikivanhan hongan juurelle. Siinä hän päätti sydänyönsäkin nukkua ja oikaisi itsensä karsituista kuusista tehdylle makuusijalle. Savu kohosi tynnessä ilmassa suoraan taivaalle, ja kun tuli lämmintä, vaipui mies pian valkean loisteessa uneen.

Kun hän jo nukkui sikeimmillään, kuuli hän viereltään sanottavan:

- Nouse ylös, että vanhus pääsee maata.

Mies ei tuosta välittänyt vaan nukkui uudelleen. Mutta pian hän tunsi pienen töytäisyn ja käsky uudistui entistä kovemmalla äänellä:

- Nouse ylös, että vanhus pääsee maata!

Mies ihmetteli ja kummeksui ääntä, mutta kun mitään ei tapahtunut, ei hän välittänyt asiasta sen enempää ja jatkoi taas untaan. Mutta sitten hän jälleen kerran kuuli ärjäisyn:

- Nouse ylös, että vanhus pääsee maata! ja samalla miestä tempaistiin niin tulisesti, että hänen oli pakko totella.

Ja juuri, kun mies oli siirtynyt vähän syrjään, kaatui honka ryskyen ja rutisten hänen makuusijalleen. Se oli metsänhaltia, joka pelasti miehen varmalta kuolemalta.

HERÄTTÄJÄT

Metsänhaltia ei tavallisesti ole paha vaan usein se auttaa ihmisiä. Pappa oli monesti yksin polttamassa tervamiilua, jota tervahaudaksikin sanottiin ja josta mäntypuiden palaessa syntyi tervaa. Kun hän joskus sattui raskaasta työstä nukahtamaan, niin tuli hänen luokseen monta kertaa herättäjä. Pappa aina sanoikin:

- Ei miilu hukkaan pääse palamaan eikä terva jää laskematta, kyllä mulla herättäjä on. Jos nukkuessa miilu rupeaa liekillä palamaan, on kuin joku huutaisi kovasti nimeltä korvaan.

Tapahtui toisella paikkakunnalla, että eräs mies oli polttamassa hiilihautaa, joka oli samannäköinen kuin tervamiilukin, mutta siitä vain valmistui hiiltä raudan valmistukseen.

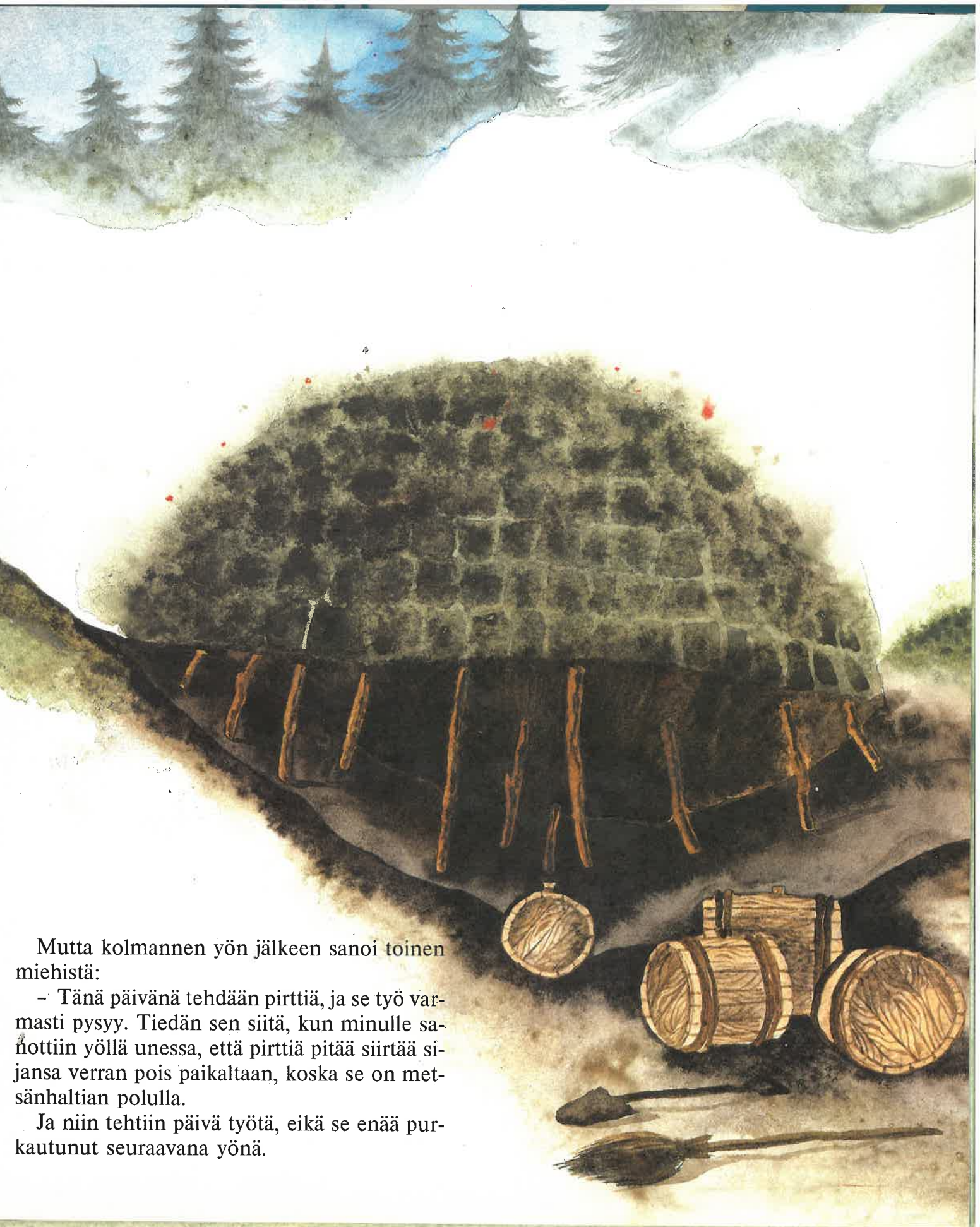
Saatuaan kaiken kuntoon ja tukittuaan viimeisenkin reiän rupesi hän nukkumaan haudan vierelle. Mutta vähän ajan kuluttua olikin siihen tullut metsänhaltia, nykäissyt miestä ja sanonut:

- Ukko hoi, miilus palaa.

Kun mies oli herännyt, oli hauta ollut melkein tuleen syttymässä.

METSÄNHALTIAN POLKU

Kaksi tervanpolttajaa olivat saaneet tervahautansa valmiiksi ja kävivät rakentamaan haudan lähelle pirttiä kortteerikseen tervanpolton ajaksi. Kun pirttiä oli rakennettu ensimmäinen päivä, oli seuraavan yön aikana kaikki edellisen päivän työ purettu hajalle. Kaikki aloitettiin uudestaan, mutta samalla tavalla kävi toisenkin päivän työlle. Tätä ihmettelivät miehet suuresti.

Mutta kolmannen yön jälkeen sanoi toinen miehistä:

- Tänä päivänä tehdään pirttiä, ja se työ varmasti pysyy. Tiedän sen siitä, kun minulle sanottiin yöllä unessa, että pirttiä pitää siirtää sijansa verran pois paikaltaan, koska se on metsänhaltian polulla.

Ja niin tehtiin päivä työtä, eikä se enää purkautunut seuraavana yönä.